

UNIVERSITATEA “OVIDIUS” CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

Rezumat teză de doctorat

**OMUL ȘI PRONIA DIVINĂ ÎN ISTORIA BIBLICĂ A
VECHIULUI TESTAMENT**

Conducător științific,

Pr. Prof.univ.dr. Emilian CORNIȚESCU

Doctorand,

Lica ILIE

Constanța

2018

CUPRINSUL

REZUMATULUI TEZEI DE DOCTORAT

CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT.....	3
CUVINTE CHEIE	5
INTRODUCERE	5
PREZENTARE SINTETICĂ A CAPITOLELOR TEZEI DE DOCTORAT.....	8
CONCLUZII.....	21
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	23

CUPRINSUL

TEZEI DE DOCTORAT

Abrevieri	5
INTRODUCERE	6
TRATARE	19
CAPITOLUL 1	
OMUL, FLOAREA CREAȚIEI DININE	19
1.1.Crearea omului în mod special după chipul și asemănarea lui Dumnezeu....	19
1.2.Caracterul personal al chipului dumnezeiesc din om.....	38
1.3.Asemănarea omului cu Dumnezeu	39
1.4.Încălcarea poruncii divine de către om.....	45
1.5.Alungarea omului din rai.....	54
CAPITOLUL 2	
PROVIDENȚA DIVINĂ ÎN LUMINA SFINTEI SCRIPTURI ȘI A SFINTEI TRADIȚII.....	64
2.1. Revalația ca manifestare a Providenței divine.....	64
2.2. Providența sau conservarea creației după Vechiul Testament și Sfinții Părinți	81
2.3. Energiile necreate și legea eternă ca mărturie a proniei divine în duh scripturistic și patristic	96
CAPITOLUL 3	
PROTOEVANGHELIA, EXPRESIE A PROVIDENȚEI DIVINE.....	114
3.1. Providența divină înainte și după căderea omului în păcat.....	114
3.1.1. Înainte de căderea în păcat.....	114
3.1.2. După căderea în păcat.....	119
3.1.3. Profețiile mesianice.....	139
3.2. Iov, exemplu de ascultare și vrednic de binecuvântarea divină.....	201
3.3. Pildele lui Solomon, călăuză către Dumnezeu Proniatorul.....	212
CAPITOLUL 4	
RAPORTUL DINTRE PROVIDENȚA DIVINĂ ȘI LIBERTATEA OMULUI.....	225
Providența divină și libertatea omului.....	225

CAPITOLUL 5	
PURTAREA DE GRIJA A LUI DUMNEZEU IN ISTORIA POPORULUI BIBLIC.....	264
5.1. În perioada patriarhilor.....	264
5.2. În timpul robiei egiptene a fiilor lui Israel.....	293
5.3. Intrarea în Canaan.....	302
 CONCLUZII.....	 320
 BIBLIOGRAFIE GENERALĂ.....	 331

CUVINTE CHEIE

Om, Pronie, Vechiul Testament, Protoevanghelie, libertate, Patriarhi, purtare de grijă, popor biblic.

INTRODUCERE

Subiectul tezei de doctorat reprezintă un aspect teologic cu profil interdisciplinar și important mai ales în problemele de teologie biblică, știință de la care se inspiră toate disciplinele cu profil religios.

Tema abordată este importantă deoarece problema proniei divine este în atenția teologilor dar și a credincioșilor în zilele noastre. În atenția tuturor creștinilor este nu numai omul ci și pronia divină care îl conduce spre Dumnezeu, calea ce duce spre împărăția cerurilor.

În proiectul de față am actualizat acest aspect ca să răspundem categoric la cei care socotesc lipsa acesteia din viața credinciosului ceea ce reprezintă o concepție eronată despre existența protecției divine asupra omului și a întregii creații, care este revărsarea iubirii divine la modul general față de făpturi și în special față de floarea creației, care este omul.

Scopul nostru a fost acela de a dovedi cu mărturii biblice realitatea proniei divine care ajută creația și mai ales pe om să ajungă la destinația rânduită de Dumnezeu.

În paginile Sfintei Scripturi temeiurile sunt clare despre om și pronia divină întrucât fără aceasta, omul se pierde atunci când este nepăsător față de Creatorul său, Care în mod special l-a creat pentru ca, să se pună în evidență poziția lui față de cele zidite de Dumnezeu numai prin Cuvânt. Acestea este un microcosmos în care se împletește lumea văzută, adică macrocosmosul pe care el trebuie să-l slujească, deoarece împotrivirea lui anulează chiar purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de el.

Proiectul dezbate în cuvinte pe înțelesul oricărui credincios pentru ca ele să pătrundă în înțelegerea corectă a rolului omului în creație, ajutat de providența divină.

Orice credincios poartă chipul și asemănarea lui Dumnezeu pe care le păstrează sub protecția proniei divine. Dezvoltarea acestei probleme este cu aspect interdisciplinar, în care un rol major îl are Sfânta Scriptură, în perioada Vechiului Testament fiind ideea mesianică prin care Dumnezeu pregătește omenirea să meargă pe calea celor descoperite de Dumnezeu.

Datele din acest proiect reprezintă un îndrumător important pentru a fi în bune relații cu Dumnezeu, astfel spus, pentru a fi un om al lui Dumnezeu, o ființă deosebită atât în raport de divinitate, cât și cu semenii săi, inclusiv cu mediul înconjurător.

Din capitolele acestui proiect se vede clar că în funcție de pronia divină, omul se ridică la niște parametri morali superiori nu numai prin forțele proprii ci și prin harul oferit lui ca să își îndeplinească cu demnitate îndatoririle sale și să fie un vrednic slujitor, care să se bucure de providența divină.

Pe lângă temeiurile scripturistice am folosit și mărturiile Sfintei Tradiții deoarece acestea din urmă ajută la cunoașterea corectă, mai ales ale acțiunilor proniatoare, care izvorăsc din iubirea nemărginită a lui Dumnezeu.

Așa cum am menționat în partea introductivă a proiectului, oamenii trebuie să asculte de Dumnezeu, deoarece el este reprezentantul divinității în această lume, oferită lui de divinitate ca să o pregătească și să o ridice la cote noi de existență. Putem spune că, omul a fost creat în ziua a VI-a, la încheierea zilelor de creație, aceasta reprezentând palatul în care a fost așezat pentru ca să îi poarte de grijă și să-i fie de folos în viața lui.

Ceea ce am urmărit în prezentul proiect a fost să depășesc influențele scolastice scornite de teologii de ieri și de azi. Într-adevăr pentru unii, pronia divină n-ar exista deoarece realitatea contrazice acest aspect, ceea ce la prima vedere pare a exprima un adevăr, însă, în realitate există purtare de grijă a lui Dumnezeu față de natură și față de această floare a creației, omul.

Pe firul istoriei suntem încredințați că nu există întreruperi ale proniei divine față de om, ceea ce însemna o înclinare spre deism, curent care se împotrivește prezenței, în toate perioadele de timp a nemăsuratei griji dumnezeiești față de opera Sa. După această învățătură eronată s-ar înlătura prezența proniei divine și omul păcatului își poate desfășura toate activitățile îndreptate mai întâi împotriva naturii și a ființei umane, concretizată prin fraticid, sau nenumărate războaie cu multe vărsări de sânge omenesc. Putem spune că în pofida acestor dereglări care infirmă

providența divină, nu se poate susține că a biruit răul și a fost înfrânt binele, întrucât binele este suveran, iar răul este o absență a acestuia. Pe înțelesul tuturor, răul nu se poate compara cu binele pentru a justifica necesitatea lui, ci în raport cu binele, nu e în legătură cu ontologia creației pe care a făcut-o Dumnezeu bună.

În istoria biblică avem cele mai curate mărturii despre patriarhii biblici care au dovedit o viață cumpătată conform cu pronia divină. Această realitate a proniei divine am subliniat-o într-un capitol special, și din istoria lui Israel s-a văzut că toate pericolele ridicate împotriva acestui popor ales, au fost ca și ieșirea din Egipt, o lucrare specială a proniei divine. Nu trebuie să neglijăm faptul că, alegerea lui Israel este făcută dintr-o perspectivă universală pentru ca lumea să înțeleagă rostul poruncilor divine, prin care Dumnezeu vrea ca în relațiile interumane, să nu mai fie răzbunare ci o atmosferă de frățietate, de respect între semeni și în final, de ceea ce-I place lui Dumnezeu, pacea între oameni.

PREZENTARE SINTETICA A CAPITOLELOR TEZEI DE DOCTORAT

Primul capitol se intitulează, “Omul, floare a creației divine” și este alcătuit din cinci subcapitole. În cele 5 subcapitole se dezvoltă binecunoscuta problemă despre chipul și asemănarea omului cu Dumnezeu. Atunci când este ascultător față Dumnezeu, omul este tare, bine proniat de Ziditorul său. El devine slab în urma încălcării poruncii divine și nu mai merită să trăiască în rai, unde este cea mai mare purtare de grijă față de el. Subdiviziunea a 5-a din primul capitol se referă și la urmarea neascultării de Dumnezeu, ceea ce dovedește dreapta hotărâre divină față de el și care se revarsă prin Pronia dumnezeiească.

În prima subdiviziune se arată, între altele, că virtutea și sfințenia îl duc pe om la asemănarea lui cu Dumnezeu, aspect tratat în subcapitolul 2, despre „caracterul personal al chipului dumnezeiesc din om”. În continuare, se dezvoltă aspectul despre „asemănarea omului cu Dumnezeu”, prin care se descoperă calitățile chipului dumnezeiesc în om. Drept elemente ale chipului pot fi considerate o serie de calități și capacități care au fost sădite de Dumnezeu în om, ca de exemplu: rațiunea, voința, sentimentul, nemurirea sufletului, bunătatea, dreptatea, curățenia, frumusețea etc. În lucrările Sfinților Părinți cele mai des întâlnite fiind considerate și cele mai inportante sunt: rațiunea, liberal arbitru și sentimentul.

Fiecare om, bărbat și femeie, este creat după “chipul” și “asemănarea” lui Dumnezeu (Facerea 1, 26). Prin dar dumnezeiesc, se are în vedere viața care este valoarea supremă a omului pe pământ fiindcă ea este suportul tuturor acestora. Omul este om, și mai precis chip și asemănarea lui Dumnezeu (Facerea 1, 26 - 26), întrucât este o persoană vie, menită să trăiască în comunitatea altor persoane vii, cu care împreună se bucură de viață, în mod personal, dar și comunitar.

Prerogativele stării primordiale a omului se întemeiază pe chipul și asemănarea lui Dumnezeu în el. Iar diferența între “chip” și “asemănare” explică distanța de la perfecționarea relativă a lui Adam cel dintâi la desăvârșirea celui de-al doilea Adam. Chipul lui Dumnezeu este

“mărirea” și “cinstea” cu care a fost încununat omul de Creatorul său (Psalmul 8, 5), de aceea, omuciderea este o crimă foarte mare.

Următorul subcapitol în ordine cronologica se numește, “Încălcarea poruncii divine de către om”.

Emiterea poruncii arată calitatea lui Dumnezeu de conducător. Folosirea lumii de către om, cu respectarea poruncii, arată exercitarea calității lui de stăpân și conducător din încredințare. Dumnezeu trebuia să avertizeze pe om prin poruncă, și să-i arate riscul folosirii ei. Neascultând de poruncă omul neagă guvernarea divină. Este exact ceea ce fac știința și tehnica care folosesc lumea excluzând pe Dumnezeu din ea. Ca și atunci acest act produce moartea spirituală și fizică, căderea omului din sensul veșnic al vieții sale, pierderea echilibrului. Păcatul a avut urmări grele și asupra naturii: pământul a fost blestemat de Dumnezeu din pricina omului (Facere 3, 17). După cum spune Sf. Chiril al Alexandriei, firea întreagă s-a îmbolnăvit de păcat prin neascultarea lui Adam.

La starea de păcătoșenie moștenită de la Adam, oamenii au adăugat multe și grele păcate personale, adâncind mereu prăpastia dintre ei și Dumnezeu.

Iubirea de părinte nu se dezice de fiul neascultării. Îl îndrumă să lucreze pământul; l-a izgonit cu fermitatea tatălui care trebuie să determine fiul să se apuce și singur de treabă; la fel de părintește, previne o nouă greșeală – obținerea unei stări definitive veșnice a căderii. Aceasta o face prin metoda proniei indirecte, folosind fidelitatea și calitățile unor existențe tot personale dar spirituale, creații ale Sale, heruvimii.

Neascultarea protopărinților de porunca divină le-a atras „alungarea lor din rai”, aspect comentat în subdiviziunea a 5-a. Prin ieșirea din rai oamenii încep viața laică propriu-zisă pe care să o privească ca o misiune știută de pronia divină dar hotărâtă de ei în mod absolut liberi. Ei încep un nou tip de viață în care vor încerca să clădească binele lor și al creației întregi. Și nu vor fi în afara providenței nici în această stare.

Capitolul doi al lucrării se intitulează, „Providența divină în lumina Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții”. Primul subcapitol are titlul: „Revelația ca manifestare a Providenței divine”. La începutul acest prim subcapitol se vorbește de Revelație, care este o descoperire făcută de Dumnezeu omului în virtutea iubirii și responsabilității creștine. Atât Revelația naturală, primordială, cât și cea supranaturală reprezintă forme ale Proniei divine. Din Pronia divină izvorăsc cele două Revelații, naturală și supranaturală, aceasta din urmă fiind dovada

intensificării lucrării Proniei divine, care este în esență, iubirea lui Dumnezeu, sau prin Revelația supranaturală se continuă cu o treaptă conținutul acesteia.

Subcapitolul al doilea, „Providența sau conservarea creației după Vechiul Testament și Sfinții Părinți” , continuă aprofundarea învățaturii despre păstrarea creației în existență datorată exclusiv intervenției sau rânduielilor divine stabilite de Dumnezeu.

În această secvență se arată că Pronia divină este hristocentrică și de ea are nevoie creația. Mai ales, omul are nevoie să fie supus Proniei divine, care îl întărește și îl călăuzește pe calea lui Dumnezeu.

Al treilea subcapitol, care încheie a doua parte din Tratat are în vedere „Energiiile necreate și legea eternă ca mărturie a Proniei divine în duh scripturistic și patristic”. Energiile divine își au izvorul de la Dumnezeu pentru a fundamenta structura interioară a creației. Ele sunt necreate, și nu create, așa cum susțin până azi teologii apuseni. Apar odată cu crearea lumii, care are nevoie de susținere din partea lui Dumnezeu.

Legea eternă e planul din veci al lui Dumnezeu după care se conduc toate creaturile spre împlinirea scopului lor; ea este suprema lege morală și izvorul comun tuturor formelor temporale ale legii morale, ca și temelia întregii ordini morale. Așadar, putem spune că ea este soarele central împrejurul căruia gravitează întreaga creatură.

Legea din veci a lui Dumnezeu este urmată îndeaproape de providența divină în scopul purtării de grijă a lui Dumnezeu pentru realizarea legii veșnice în desfășurarea reală a creației. Dumnezeu - Tatăl se mai numește Atotțiitorul, deoarece toate faptele sunt ținute în existență după planul Său, după voința și puterea Sa. El se îngrijește de toate conform înțelepciunii Sale prea înalte.

Între creație și providență există o strânsă legătură, după cum reiese și din Sfânta Scriptură: “Acesta în lume era și lumea prin El s-a făcut” (Ioan 1, 10). Ele au o strânsă legătură și tot astfel trebuie să le trateze și credincioșii, deoarece învățătura creștină despre crearea lumii din nimic nu lasă loc autonomiei creației precum în cosmologia dualistă care susține independența substratului material al lumii, ci atribuie totul numai lui Dumnezeu. Necesitatea purtării de grijă a lui Dumnezeu față de om în special și de lume în general este motivată de incapacitatea omului și a lumii de a-și împlini menirea lor fără ajutorul lui Dumnezeu. Cosmosul nu poate funcționa autonom în virtutea unor legi care să-l transforme într-un mecanism imens și sigur, ci are nevoie

de permanenta grijă a lui Dumnezeu, pentru că , dacă este lăsat singur, conform principiului entropiei, se va îndrepta către pieire.

În acest sens se exprimă și Sfânta Scriptură, afirmând că, lipsite de duhul lor, toate faptele se vor sfârși și în țărână se vor întoarce (Ps. 103, 30). Făptura este marcată de apropierea sfârșitului, suspinând și așteptând să fie izbăvită din robia stricăciunii și „ să fie părtașă la libertatea mării fiilor lui Dumnezeu” (Rom. 8, 19-23).

În final putem spune că providența divină are temei în Sfânta Scriptură cât și în scrierile Sfinților Părinți, care apără dreapta învățătură despre lucrarea lui Dumnezeu în lume care fără prezența harului divin nu are forța de a rămâne în existență. Aici se adevărește dictonul Nihil sine Deo, care dă energie creaturilor sale ca să ființeze potrivit rânduielilor divine.

Pentru om un rol important îl are Legea morală pe care să o urmeze corect ca să-și îndeplinească în felul acesta menirea pe care o are pe acest pământ. Încălcarea ei îl duce la pieire ori cauza păcatelor săvârșite împotriva voinței divine.

În cel de-al treilea capitol se abordează “Protoevanghelia, expresie a Providenței divine”.

Pregătirea lumii pentru venirea Mântuitorului începe chiar din rai, după căderea în păcat, când Dumnezeu promite lui Adam și Evei un Izbăvitor. Această promisiune este consemnată în Facere 3, 15, unde Dumnezeu îi zice șarpelui (adică Satanei): ” dușmănie voi pune între tine și femeie, între sămânța ta și a ei; aceasta (adică sămânța, cineva născut din femeie) îți va zdrobi capul, iar tu îi vei înțepă călcâiul”.

Un moment decisiv în pregătirea lumii este alegerea unui popor, în sânul căruia să se nască Fiul lui Dumnezeu. Acestui popor îi va fi dată de către Dumnezeu Legea Veche, care este ”o călăuză spre Hristos” (Gal. 3,24). Prin profeți este menținută mereu trează conștiința acestui popor, despre rolul său cu totul aparte în istoria mântuirii.

Manifestarea Proniei divine se desprinde din opera de mântuire pregătită de Dumnezeu prin profeți, mesagerii venirii lui Mesia ca să salveze omenirea de sub stăpânirea diavolului. Tatăl ceresc știe de ce are nevoie omul pentru eliberarea de patimi. Despre Întrupare se afirmă că este începutul preoției lui Hristos, Care ca Fiu al Omului-Bar Enaș poate mijloci la Tatăl pentru ca prin Jertfa Sa să aducă înnoirea omului pentru viața de dincolo.

Tatăl ceresc, care poartă grijă de toate câte există, știe ce nevoi avem. De aceea, Mântuitorul ne arată limpede finalitatea în funcție de care să ierarhizăm totul: “Căutați mai

întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui și toate acestea se vor adăuga vouă. Ajunge zilei răutatea ei” (Matei 6, 25-34).

Deci nu trebuie să “petreceți în frică zilele vremelnice voastre”, spune Apostolul (I Petru 1, 17). Și Pronia face referire specială în acest sens la mediul social. Conducătorii trebuie ”să încetați cu amenințarea (față de sclavi) ca unii care știți că Domnul lor și al vostru este în ceruri și că la El nu încapă părtinire” (Efeseni 6, 9). Căci Dumnezeu va face dreptate întotdeauna“ aleșilor Săi care stigă către El ziua și noaptea și pentru că El rabdă îndelung” (Luca 18, 7). Pentru că nu mai este nici rob nici liber, ci “ toți una sunteți în Iisus Hristos”(Gal. 3, 28).

Domnul Iisus Hristos și-a îndeplinit lucrarea mântuitoare prin trei slujiri sau demnități – profet, arhiereu și împărat – și tot prin acestea continuă și după înălțarea la cer lucrarea de mântuire prin Duhul Sfânt în Biserică. Întreaga sa operă este cuprinsă în aceste trei slujiri care reprezintă cele mai înalte demnități pe care oamenii le pot împlini pe acest pământ.

Ideea mesianică este pe larg abordată în subdiviziunea a treia. Aceste promisiuni constituie tema principală a Providenței divine în Vechiul Testament. Prin mijlocirea lor se fac promisiuni divine despre reabilitarea omului care va ajunge să fie chiar fiul lui Dumnezeu după har.

Dumnezeu este cel care făgăduiește. Între El și făgăduință este o relație de definire reciprocă: Dumnezeu descoperă planul Său măreț în făgăduință, iar această făgăduință prin natura ei descoperă ceva din ființa Celui ce făgăduiește. Pentru că numai un Dumnezeu puternic plin de iubire și bunătate, făgăduiește viață, fericire veșnică, pace și bucurie pentru tot cel ce crede în cuvântul Său, cuvânt plin de putere și de adevăr, căruia Dumnezeu îi rămâne credincios în veci: „ Cerul și pământul vor trece dar cuvintele Mele nu vor trece” (Matei 24, 35).

Numele de Iahve este din toate punctele de vedere un nume de făgăduință. Prin el, Dumnezeu înțelege nu numai să se reveleze, ci să se dăruiască din proprie hotărâre, să se întoarcă spre oameni arătând că se leagă de ei într-o relație personală. În porunca: „ Eu sunt Domnul Dumnezeul tău ... să nu ai alți dumnezei afară de Mine” (Ieșire 20, 2-3), Dumnezeu își descoperă numele și voința Sa suverană și de stăpân suprem al omului din care se degajă iubirea Sa față de acesta: “ Cu iubire veșnică te-am iubit și de aceea ți-am arătat bunăvoința” (Ieremia 31, 3; Is. 43,4). Pe Dumnezeu nimeni nu-l obligă să făgăduiască ceva, iar dacă

făgăduiește este o urmare a iubirii și măreției divine din care El vrea să împărtășească și creația Sa; atunci este ușor de înțeles că Dumnezeu va fi credincios făgăduinței făcute, având toată puterea să plinească ceea ce a promis.

Regatul lui Mesia va fi un regat al dreptății, mântuirii, binecuvântării și păcii, calități care lipsesc în împărățiile pământești; acestea se învrăjbesc și se războiesc între ele.

Evaluarea textelor mesianice începe cu Protoevanghelia și se continuă după potopul lui Noe, când se reia prin Sim sau Șem, care înseamnă „nume” sau “cuvânt” și în ebraica modernă este folosit pentru numele divin articulat Hașsem. Unicul salvator al omului este numai Dumnezeu.

Textele mesianice care se găsesc în secvența a treia din capitolul trei se întâlnesc atât la profeții mari, cât și la profeții mici. În scurta scriere a profetului Avdie sau Obadia se vorbește de semnificația numelui său, aceea de slujitor al lui Dumnezeu sau Cel care slujește lui Dumnezeu. Numele său este compus din verbul „abad” la participiul qal, urmat de numele divin prescurtat „ia” de la Iahve(h).

În contextul scrierii profetului Iona se spune că aceasta reprezintă simbolul morții și al învierii lui Mesia, ceea ce corespunde cu învățătura despre mesianism.

Ideea mesianică traversează ca un fir roșu istoria Vechiului Testament, inclusiv Psalmii. O lucrare de referință în ceea ce privește psalmii este și cartea, “Cartea Psalmilor și importanța ei în viața pastoral-misionară a Bisericii”, elaborată de IPS Prof. Univ. Dr., Teodosie, Arhiepiscopul Tomisului, Constanța, 2008.

Cartea psalmilor ne oferă numeroase profeții despre venirea lui Mesia, profeții adevărate în persoana lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu.

Psalmii mesianici sunt desigur cei mai importanți din întreaga Psaltire. Caracterul lor mesianic este atestat de către Însuși Mântuitorul Hristos și de către autorii biblici neotestamentari. Acești psalmi se împart în două categorii: psalmii direct și indirect mesianici. Din prima categorie fac parte psalmii 2, 15, 21, 34, 40, 44, 46, 49, 54, 67, 68, 71, 109, 117 și 131, iar din cea de a doua parte psalmii 8, 18, 33, 39, 77 și 132.

În cartea Arhimandritului Emilianos Simonopetrul, „Tâlcuiri la Psalmi”, apărută la Editura Sf. Nectarie, Arad, 2011, paginile 7-8, se subliniază că, „Psaltirea are aceeași legătură cu Vechiul Testament ca inima cu omul întreg. Este în centrul timpului și reflectă în suflet legea dumnezeiească și experiența personală a fiecărui om cu exemple palpabile luate

din natură și din activitatea umană. Dumnezeu Psalmistului nu e o idee abstractă, nici o putere impersonală. Este o personalitate vie, are ochi și urechi, este judecătorul care stă pe tron, împărat, se pleacă din cer ca să vadă lucrările și hotărârile oamenilor, este un luptător desăvârșit și călătorește în pustie împreună cu poporul Său, se mânie și se iuțește, dar și e mișcat de pătimirile credincioșilor și se pocăiește și îi miluiește din nou.... Nu mai există nici o o altă carte ca Psaltirea, în care însușirile și lucrările dumnezeiești să se afle la un loc și să se păstreze caracterul desăvârșit și echilibrat, astfel încât Dumnezeu să fie neajuns, necuprins cu gândul, de neînțeles, dar în același timp Mântuitorul, Păzitorul neadormit al vieții omenești și al mântuirii. ... Psalmistul vede mai dinainte grija neadormită a lui Dumnezeu față de omul nefericit și căzut, atunci când El se pleacă dintru înălțimea locașului cel sfânt al Său și privește din cer pe pământ „ca să audă suspinul celor ferecați în obezi, să dezlege pe fii celor omorâți”, înțelege și vede venirea lui Mesia, nașterea lui cu trup, arătarea Sa în lume și împreună petrecerea Sa cu oamenii cei asemenea Lui” .

În Psalmi găsim legea care ne îndrumă pe calea cea bună, istoria care ne învață adevărul, profeția care ne arată viitorul, în Psalmi găsim regula cea mare a vieții, morala desăvârșită care mișcă inima și înduplecă sufletul. Ei sunt chezașia fericirii sufletelor credincioase. De aceea, includerea Psalmilor în șirul profețiilor mesianice este corectă, deoarece în această carte sfântă găsim o dovadă certă a purtării de grijă a lui Dumnezeu față de om, floarea creației care trebuie să sfințească locul, și să nu-l distrugă sau să-l murdărească.

În grupajul chestiunilor legate de purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de om este abordată biografia personajului biblic Iov, cu un nume semnificativ, „de urât” de diavol, care nu a reușit să-l învingă, deoarece Dumnezeu i-a dăruit lui Iov multă răbdare în suferință, iar în finalul luptei împotriva Satanei l-a răsplătit pe acest biruitor.

Cu adevărat, Iov poate fi socotit drept vestitor al Fiului lui Dumnezeu; el a arătat ce va îndura Hristos prin suferințele sale. Fericitul și dreptul Iov (Iezechiel 14, 14-20 ; Iacov 5, 11) simbolizează venirea Mântuitorului și nașterea Bisericii creștine; soția sa, cea care blestema, simbolizează viața oamenilor trupești, a celor care duc o viață imorală, iar prietenii lui Iov îi prefigurează pe eretici, care nu au altă ocupație decât seducerea sufletelor.

Faptul că Iov e o prefigurare a Mântuitorului Hristos Cel așteptat este arătat prin felul în care își îndură suferința. Pe cine prefigurează fericitul Iov prin suferința sa dacă nu pe Hristos la

vremea pătimirii Sale, despre care proorocul Isaia a zis: “dar El a luat asupra-Și durerile noastre și cu suferințele noastre S-a împovărat. Și noi Îl socoteam pedepsit, bătut și chinuit de Dumnezeu” (Isaia 53, 4). Suferința se constituie în chip fundamental în condiție a ființei. Aceasta este o evidență teologică, filozofică, artistică și științifică în același timp, experimentată existențial și fundamental. Ea se impune existențial ca un paradox, o întrebare și o dificultate maximă a ființei.

Iov se face vestitor al suferinței biruită de lumina lui Hristos. Creștinul trebuie să socotească suferința ca unealtă a mântuirii sale. Sfântul Grigorie de Nazians îl vede pe Iov drept chip al suferinței, la care îl urcă pe om răbdarea suferinței, iar Biserica îl numește “biruitor al multor ispite și bărbatul admirabil al răbdării suferinței”, cinstindu-l pe data de 6 mai a fiecărui an.

Este adevărat că Iov a intrat în conștiința credincioșilor ca un om al răbdării, însă accentul nu cade pe om, ci pe Dumnezeu, Care l-a ajutat. La un moment dat, Iov voia să-i ceară socoteală lui Dumnezeu, de ce i se întâmplă așa ceva, el considerându-se un om drept, și nu păcătos.

În derularea acestor evenimente foarte dificile Iov nu s-a lepădat de Dumnezeu, deoarece aici lupta cu diavolul o susține Dumnezeu, Care poartă de grijă în mod special celor încercați de mari greutăți. Iov este biruitor și fericit, deoarece evlavie și credința în Dumnezeu l-au ajutat în aceste împrejurări greu de suportat.

Cartea Iov este atât de modernă, pentru că mesajul cărții legat de nedreptatea vieții este caracteristic propriului nostru secol devastat de suferință. Și în fața acestei realități, oamenii au răspuns și răspund în diferite feluri.

Capitolul trei se încheie cu o secvență numită, “Pildele lui Solomon, călăuză către Dumnezeu Proniatorul”. Înțeleptul Solomon urmărește în această carte didactico-poetică să ofere omului credincios un ghid spiritual care să-l ducă către Dumnezeu. Acesta vrea să-l determine să urmeze poruncile Sale, ceea ce reprezintă o formă specială de Pronie Divină. Un rol important în dialogul omului cu Dumnezeu îl joacă înțelepciunea. Izvorâtă din temerea de Dumnezeu, această înțelepciune îl călăuzește și îl ajută în împlinirea datoriilor lui față de Dumnezeu, față de sine și față de aproapele, cu aplicarea practică a dragostei și a dreptății în toate acțiunile lui (20, 9).

Sinteza tuturor obligațiilor credinciosului față de Dumnezeu o formează “ temerea de Dumnezeu”, repetată des în Pilde (1, 7; 9, 10; 15,33;19,33), întrucât stă la temelia legăturii, dintre cele două ființe, Dumnezeu și omul, concretizând tot ceea ce poate face ultimul pentru

ajungerea desăvârșirii sale. Această temere de Dumnezeu nu trebuie să fie un sentiment “de frică sau de teamă ca la sclavi și la copii, ci un sentiment complex alcătuit din respect, devotament, ascultare, supunere, dar mai ales din iubire”, aducând credinciosului viața și puterea de a scăpa de lanțurile morții spirituale (14,27). Din acest motiv, mai târziu , Sfinții Apostoli vor prezenta „temerea de Dumnezeu” ca pe o trăsătură fundamentală a vieții interioare a creștinilor (Faptele Apostolilor 9, 31; II Corinteni 5, 11; 7,1; Efeseni 5, 21). În strânsă legătură, cu temerea de Dumnezeu stau dragostea și deplina încredere în El, așa cum rezultă din îndemnul autorului : „ Iubirea și credincioșia să nu te părăsească, leagă-le împrejurul gâtului tău și scriele pe tabla inimii tale... În toate lucrările tale gândește-te la el și el îți va netezi toate cărările tale” (Pilde 3, 6)¹. Nu există învățătură în această carte din care să lipsească îndemnul pentru credincios de a se abate de la calea cea rea, de la săvârșirea de păcate și fără-de-legi. Grijă deosebită pentru credincios și tentațiile multiple ce-l pot abate de la calea virtuții, determină pe autor de a se adresa de la început cu îndemnul : “Fiul meu! Dacă păcătoșii voiesc să te ademenească, nu te învoi..., nu te întovărăși cu ei pe cale, ci ferește piciorul tău din calea lor, fiindcă picioarele lor aleargă numai spre rău...” (1, 10-16). Toate sfaturile pe care înțelepciunea le dă discipolilor săi nu urmăresc decât să-i ferească de tentații, să-i salveze din mreaja păcătoșilor (2,12; IV, 16). Le atrage atenția ca să vegheze asupra locurilor pe care le frecventează, și să fie cu luare aminte în alegerea prietenilor, căci „ cel ce se însoțește cu cei înțelepți ajunge înțelept, iar cel ce se întovărășește cu cei nebuni, ajunge stricat”(13, 20).

Dacă se respectă cele consemnate de Solomon în Pilde, omul este pe drumul care duce la Dumnezeu Proniatorul și sprijinitorul tuturor spre bine, deoarece Dumnezeu vrea ca să nu piară nimeni și oamenii să se bucure de viață, Darul Lui, sprijinit de legi divine proniatoare.

Penultimul capitol se intitulează “Raportul dintre providența divină și libertatea omului” .

În această parte din proiect, se vorbește despre libertate, bazată pe temeiurile biblice. Din ele reiese că libertatea este un atribut al sufletului creat de Dumnezeu, acel „nișmat chaim”dăruit la crearea omului.

Ca să înțelegem lucrarea proniei divine în viața noastră, trebuie să știm că Dumnezeu l-a creat pe om liber. I-a dat omului acest mare dar: libertatea. În aceasta stă măreția lui, dar de aici poate începe și tragedia lui. Dacă nu are libertate, suferă integritatea chipului lui Dumnezeu.

¹ Pr. Prof. Petre Semen, *Arheologia biblică în actualitate*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1997, p. 65.

Libertatea, care înseamnă trecere- Pesah- Paște sau eliberare, pentru a fi părtaș binelui, este dăruită de Dumnezeu, Care stă la marginea ei și nu intervine neinvitat.

Dumnezeu vrea ca omul să fie liber și pronia divină nu face nimic ceea ce i –ar știrbi sau micșora această libertate. Dumnezeu nu ne constrânge să mergem pe drumul cel bun, El lasă aceasta la voia noastră liberă. Iisus Hristos a spus : ” *Cel ce vrea să vină după Mine* ”, fără să constrângă pe cineva să-l urmeze. Omul poate folosi libertatea și în mod greșit , chiar împotriva voii lui Dumnezeu. Astfel, el devine cauza propriei suferințe, a relelor și a dezordinii din lume. Așa apare suferința, neomenia, mândria, minciuna, nedreptatea, ura și războaiele. Existența lor nu este un semn al lipsei providenței ci un semn al libertății pe care omul o folosește greșit.

Dumnezeu îngăduie toate acestea din respectul pentru libertatea pe care a dat-o credincioșilor. El nu se grăbește să pedepsească pe cei care fac răul, așa cum facem noi, oamenii. El este îndelung răbdător cum rezultă din pilda fiului risipitor al cărui tată îl așteaptă îndelung să se întoarcă acasă și când vine îl iartă. Chiar în această așa zisă „absență” a lui Dumnezeu și îngăduință a răului ni se arată providența care vrea ca toți oamenii să se mântuiască.

Existența răului nu pune sub semnul întrebării existența binelui niciodată: binele este absolut, este suveran, răul nici nu există, răul este o deficiență în existență.

Învățătura Bisericii Ortodoxe referitoare la pronie și libertate, diferă mult de cea a confesiunilor din Apus. După cum am văzut antropologia ortodoxă are o viziune mai interiorizată despre libertate, ontologic legată de firea omenească. Harul lui Dumnezeu ca energie necreată este de la facerea omului intim legat de „chip”, ca un ceva normal, iar după cădere, plinătatea harurilor i se redă omului prin Hristos, mântuirea fiind de fapt o “a doua creație a lumii”². În starea de har omul are libertatea deplină, libertate legată de Acela “ după al cărui chip am fost creați” în care “trăim, ne mișcăm și suntem” (Fapt. 17, 28).

Creștinismul apusean considerând dreptatea originară fie ca un dar supraadus creat, în cazul docrinei catolice, fie identificându-o cu chipul, în cazul doctrinei protestante, nu sesizează faptul că „firea participă la Dumnezeu”³ . De aceea punând problema raportului dintre libertate, care este o a chipului, și pronie, a ajuns la dispute interminabile. Uneori s-a dat prioritate libertății, alteori s-a sacrificat libertatea în favoarea proniei.

² ***, *Teologie Morală Ortodoxă*, vol. I, București, 1979, p. 267.

³ Protoiereu P. Svetlov, *Învățătura creștină în expunere apologetică*, tradusă de Sergiu Bejan și Constantin Tomescu, Chișinău, 1936, VI, p. 582.

Ca și concluzie, din toate cele spuse referitor la pronie, bazați pe învățătura Bisericii noastre, putem sublinia două idei: prima, că viața și activitatea oamenilor și a popoarelor se desfășoară după un plan bine stabilit de providența dumnezeiască, a doua, că mersul evenimentelor istorice și personale nu exclude în parte nici libertatea omului⁴. Chiar dacă scopul final al planului dumnezeiesc rămâne, în alcătuirea acestui plan, Dumnezeu datorită preștiinței Sale a lăsat loc și libertății omului.

Providența ni se impune nu numai ca posibilă ci și ca necesară. Lumea fără providența divină, s-ar întoarce în neant. Științele pozitive înseși, constată existența legii conservării masei și energiei, lege pe care noi creștinii o vedem legată de providența divină.

“Adevărul despre pronia dumnezeiască este un adevăr nu numai posibil și acceptabil din punct de vedere logic, ci unul din adevărurile necesare pentru rațiune : este o cerință a inimii religioase, o cerință însăși a conștiinței. E greu să recunoaștem ca nerațional adevărul, fără de care nu se poate nici cugeta rațional, nici a trăi rațional”⁵.

Ultimul capitol din tratare se intitulează “Purtarea de grijă a lui Dumnezeu în istoria popului biblic”.

În Vechiul Testament găsim datele despre istoria poporului evreu sau poporul ales, deoarece strămoșii lui, patriirhii, au fost bineplăcuți lui Dumnezeu, Care le-a purtat de grijă lor, cât și urmașilor.

Dumnezeu este protectorul special al poporului evreu; nu este însă exclus de la binefacere și sentimente de caldă învăluire părintească nici cel străin de poporul biblic, care trebuie tratat cu bunătate, blândețe și dragoste. Astfel, întreaga omenire era socotită ca o singură familie: familia aceluiași Părinte: „ Străinul care petrece împreună cu voi să fie pentru voi ca și băștinașul vostru și să-l iubești ca pe tine însuși, căci străini ați fost și voi în țara Egiptului. Eu sunt Domnul Dumnezeuul vostru”(Levitic 19, 34).

Purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de poporul ales a avut ca scop păstrarea acestuia pe calea cea dreaptă prin păzirea poruncilor, de împlinirea acestora depinzând relația dintre fiii lui Israel și divinitate. Întreaga legislație mozaică ce stă la baza Vechiului Testament sub toate aspectele ei morale, ceremoniale sau cultice și sociale, urmărește promovarea valorilor morale ale omenirii, păstrarea demnității și integrității umane prin relația strânsă cu Dumnezeu.

⁴ Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, „Păstrarea dreptei credințe condiție a dobândirii mântuirii”, în *B.O.R.*, CI, 1-2/1983, p. 52.

⁵ Protoiereu P. Svetlov, *op. cit.*, p. 598.

Informațiile acestui capitol sunt eșalonate în trei subcapitole, perioada patriarhilor, cea de peste 4 secole în robia egipteană și Intrarea în Canaan.

Primul subcapitol este dedicat perioadei patriarhilor, care nu sunt nomazi, așa cum s-a considerat de unii sub titlul : ”nomandismul evreilor ”, deoarece nu mai exista chemarea divină a Patriarhului Avraam din Urul Caldeii.

Primul strămoș, patriarhul Avraam, a fost ales de Dumnezeu din Ur-ul Caldeii să meargă în țara Canaan. Alegerea divină a avut la bază credința curată și dreptatea patriarhului care a ascultat de Dumnezeu și a părăsit țara natală și se va îndrepta spre Haran împreună cu soția sa, Sara, tatăl său, Terah și lot, nepotul său.

Pentru statornicia sa în credință, Dumnezeu îl luminează și îl ferește de situațiile neplăcute pentru familia sa. Mai mult, Dumnezeu nu-I descoperă lucruri de prisos, ci adevărate, în sensul că urmașii săi vor fi mulți nu numai după trup, cât mai ales, după credință.

A trecut la cele veșnice la vârsta de 175 de ani și a fost înmormântat alături de Sara în peștera Macpela, cumpărată de el când trăia. Cei doi fii, Isaac și Ismael, l-au îngropat în acest cavou, situat în fața stejarului Mamvri.

Datele biblice despre viața celui de al doilea patriarh sunt generale și în centrul lor se impune episodul cu binecuvântarea de întâi născut dată de Iacob și nu lui Isav care a început să-l urască până la moarte pe fratele său.

Grija lui Dumnezeu față de cei doi patriarhi este evidentă și ea se repetă și în situația lui Iacob, așa cum s-a manifestat și față de tatăl său.

Ultimul patriarh Iacov are o viață mai bogată în date biblice, el fiind un personaj biblic deosebit în cadrul istoriei biblice vechi-testamentare.

În viață Iacov s-a confruntat cu multe situații neprevăzute, una din ele fiind legată de vinderea lui Iosiv de frații săi pe 20 de arginți unei caravane madianite cu negustori care se îndreptau spre Egipt.

În istoria lui Israel, purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de el o confirmă și datele biblice din timpul robiei egiptene de peste 400 de ani. Dumnezeu n-a lăsat pe faraoni să-și răspândească măsurile de lichidare a fiilor Israel în Egipt, iar în secolele XV-XIV înainte de Hristos l-a ales pe Moise, sortit de faraon să piară, deoarece el hotărăște să-i ucidă pe toți pruncii de parte bărbătească.

În timpul lui Moise, sub povara muncilor, evreii duceau o viață foarte grea și strigarea lor a ajuns până la Dumnezeu, Care a căutat la ei și s-a gândit să-I salveze prin alegerea acestuia la muntele Horeb unde ardea un rug și nu se mistuia. Aici, Dumnezeu i se descoperă că El este Dumnezeul lui Avraam, Isaac și Iacov și că a văzut necazul poporului pe care S-a hotărât să-l scoată din mâna faraonului și să-l ducă în țara în care curge lapte și miere, adică în Canaan. Misiunea lui Moise a fost deosebit de dificilă, însă Dumnezeu i-a dat putere ca să învingă frica israeliților în drumul lor spre Canaan. El era mereu pătruns de curaj pe care Dumnezeu l-a dat ca să ducă poporul pe tărâmul libertății. Cu el a ținut Dumnezeu, Care a făcut să încremenească apele Mării Roșii pe care a traversat-o Israel ca pe uscat. Purtarea de grijă a divinității față de conaționalii săi s-a văzut prin conducerea lor prin pustie, prin mijlocirea stâlpului de foc, în timpul nopții și al norului protector de arșița zilei. Cântările de mulțumire intonate de cele două coruri, unul de bărbați și altul de femei, adevărate cu prisosință recunoștința sa și a poporului față de ajutorul divin.

Punctul 3 din capitolul 5, are ca temă de dezbatere, „Intrarea în Canaan”, și constituie o altă dovadă veche-testamentară a Promisiunii divine față de fiii lui Israel.

Ca și Moise, urmașul său Iosua a fost un bun strateg care va continua opera predecesorului său, aceea de a lua în stăpânire Canaanul promis de Dumnezeu patriarhilor Avraam, Isaac, Iacov. Sub conducerea lui are loc cucerirea Canaanului și împărțirea teritoriului semințiilor israelite. El învață poporul cum să se comporte înaintea lui Dumnezeu și reînnoiește legământul dintre Dumnezeu și fiii lui Israel. Cele consemnate de el în scrierea sa privesc evenimente de aproape jumătate de secol.

CONCLUZII

După această scurtă prezentare putem spune că se impun și câteva concluzii importante care pun în lumină valoarea și necesitatea proniei divine față de om și creație. Bogăția datelor prezentate în cuprinsul acestei lucrări o atestă, bogata și variata bibliografie din care am scos esența lucrărilor respective pentru sublinierea datelor biblice și patristice în contextul ideii de providență divină care este importantă și în vremea noastră, pentru ca binele să biruie și relele să se stingă.

În ceea ce am prezentat se întrezărește și aspectul purtării de grijă a lui Dumnezeu, adică pronia care este afectată în vremea noastră de curentul secularismului fără a mai ține cont de ateism și alte forme de negare a divinității. Aici trebuie să adăugăm faptul că, omul fără Dumnezeu este lipsit de valoare, periculos pentru societate, care este de multe ori pustiită de cei care se pretind că pot exista fără Dumnezeu, deși el este o ființă rațională care nu este lipsit de minte, așa cum sunt animalele, ca să nu creadă în Dumnezeu. Mândria lor, a necredincioșilor este un luciferism deghezat, de a da la o parte pe Dumnezeu și a deveni ei, înlocuitorul Lui. Astfel de manifestare o au tiranii și potrivit dictonului latin „homo hominii lupus est” devin periculoși pentru liniștea societății, sau cum s-au exprimat alții, susțin lupta de clasă.

Din Vechiul Testament găsim multe temeuri scripturistice despre om și pronia divină. Grăitor în acest sens este Psalmul 103, închinat proniei divine și așa cum spune Psalmistul, “de la Dumnezeu așteaptă hrană la vreme bună”, ceea ce înseamnă o formă a proniei divine.

Înțeleptul Solomon este susținătorul acestei pronii dumnezeiești, care ne atestă purtarea de grijă a lui Dumnezeu, de aceea este interzis ca să urăști ceva din creația lui Dumnezeu. La cele de mai sus, mai putem adăuga faptul că Vechiul Testament este valabil pentru toți creștinii și cele zece porunci ale Decalogului reprezintă un ghid spiritual religios – moral al întregii omenirii. Respectând învățătura Sf. Scripturi- Vechiul Testament, implicit recunoaștem că avem datoria să ascultăm de Dumnezeu pentru că El ne iubește, ne ajută, ca mădulare ale unui întreg din spița umană.

În lucrarea proniei divine sunt într-adevăr lucruri pe care nu le înțelegem pe deplin și nu putem ști de ce s-a întâmplat așa sau altcumva.

Din paginile Sfintei Scripturi cea mai elocventă mărturie a proniei divine este ideea mesianică, care își are începutul chiar de la căderea în păcat a primilor oameni, Adam și Eva, pe care Dumnezeu nu i-a blestemat, ci a condamnat pe diavol prin expresia, “Acela îți va zdrobi capul”, adică Mesia. Ideea mesianică este puntea de legătură între Vechiul și Noul Testament, prin mijlocirea căreia Dumnezeu poartă de grijă întregii omeniri pentru a fi salvată din robia păcatului. De ideea mesianică vor beneficia toate neamurile, care prin mijlocirea fiilor lui Israel au fost pregătite ca să primească pe Salvatorul lor. Putem spune că la baza celor două Testamente se află această idee mesianică care se va împlini în Persoana lui Iisus Hristos, la plinirea vremii. Ea este o mare veste de bucurie, de speranță, așa cum a reieșit chiar din Protoevanghelie, care se adresează urmașilor primei perechi de oameni.

Între ideile principale din acest proiect se înscrie și adevărul că, nimic din cele create nu ar putea rezista fără ajutorul lui Dumnezeu, sau altfel spus, purtarea de grijă a Divinității. Din materialul bogat expus în prezentul proiect, s-a văzut că încălcarea Proniei Divine este o mare greșeală pe care oamenii o comit împotriva legilor divine. Sunt unii care peste măsură dau atenție celor trupești și neglijează pe cele sufletești, ignorând Pronia Divină, care ne arată că Mântuitorul Iisus Hristos într-una din Pildele Sale se referă la această realitate, când oamenii se îngrijesc de trup și nu de suflet, adică ignoră cuvintele Mântuitorului: „Căutați mai întâi Împărăția Lui Dumnezeu și dreptatea Lui...”.

Privind din punct de vedere al actualității lui, proiectul este de mare folos pentru societatea secularizată care se abate de la învățătura sfintei Scripturi și sfintei tradiții despre pronia divină. Venind în contact cu informațiile din materialul prezentat, sperăm, ca cititorul să le valorifice în scopul redresării lumii pentru un viitor pașnic, deoarece pacea este un apanaj al Sfintei Scripturi. După Sfânta Înviere, chiar și Sfinții Apostoli sunt întâmpinați cu salutul păcii, care înseamnă împacarea omului cu Dumnezeu și promovarea vieții create de El.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVA

I. IZVOARE

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Tipărită cu îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Daniel, Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod Editura Institutului și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013;
2. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, redactată și adaptată de Batolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001;
3. ***, *Moliftelnic* cuprinzând slujbe, rânduiri și rugăciuni săvârșite de preot la diferite trebuințe din viața creștinilor, Ediția a cincea, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992;
4. ***, *Acatistier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii; Ortodoxe Române, București, 1994;
5. ***, *Septuaginta*, Iisus Nave, trad. de F. Bechet, I. Costa, A. Moraru, I. Pătrulescu, C. Rogobete, Colegiul Noua Europă, Polirom, 2004;

II. DICȚIONARE

6. Braniște, Ene și Braniște, Ecaterina, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura Diacezană Caransebeș, 2001;
7. Bria, Pr. Prof. Dr. Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994;
8. Constantinescu, Viorica, S. Tercatin, Baruch, *Dicționar de personaje biblice și reprezentarea lor în arte*, Editura Hasefer, București, 2002;
9. Coteanu, Acad. Ion, Seche, Dr. Luiza, Seche, Dr. Mircea, *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 199;
10. De Flore, Joachim, *Dictionnaire de Theologie Catholique*, Iosie, Paris, 1925;
11. ***, *Dictionnaire de theologie catholique*, "Tome treizieme, Premiere partie", Capitolul Providence, Ed. Librairie Letouzey et Ane, Paris, 1936;
12. ***, *Dictionnaire Encyclopedique de la Bible*, Iosua, Paris, 1932;
13. ***, *Dicționar biblic*, 3 vol., Editura Cartea creștină, Oradea, 1995;
14. ***, *Dicționar biblic*, Editura Cartea creștină, Oradea, 1995;
15. ***, *Dicționar de civilizație iudaică*, coord. Attias Jean-Christophe și Benbassa Esther, traducere de Șerban Velescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999;
16. ***, *Dicționar Enciclopedic de Iudaism*, traducere de Viviane Pragner, C. Litman și Țicu Goldstein, Editura Hasefer, București, 2001;
17. ***, *Dicționar Enciclopedic de Iudaism*, traducere de Viviane Pragner, C. Litman și Țicu Goldstein, Editura Hasefer, București, 2001;
18. ***, *Dicționarul Explicativ al limbii române*, Editura Academiei, 1975;

III. SURSE PATRISTICE

19. ***, *Apologeți de limbă greacă*, Traducere, note și indici de Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, Colecția Părinți și Scriitori Bisericești, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980;
20. ***, *Apologeți de limbă latină*, Traducere de Prof. N. Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și Prof. David Popescu, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981;
21. *Atanasie cel Mare*, Cuvântul împotriva arienilor, LV, Traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Părinți și Scriitori Bisericești 15, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987;
22. Augustin, *Fericitul, De libero arbitrio*, traducere de Gheorghe I. Șerban, Edit. Humanitas, București, 2003;
23. Ava Dorotei, *Ale Cuviosului părintelui nostru Dorotei. Felurite învățături lăsate ucenicilor săi când a părăsit mănăstirea Avei Serid și a întemeiat cu ajutorul lui Dumnezeu, mănăstirea sa, după moartea Avei Ioan, proorocul, și după tăcerea desăvârșită a Avei Varsanifie, în Filocalia*, vol. 9, Traducere Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980;
24. Clement Alexandrinul, *Scrieri*, Partea a doua, Traducere, note și indici de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982;

IV. CĂRȚI DE TEOLOGIE BIBLICĂ ȘI GENERALĂ

25. Abrudan, Pr. Lector Dumitru, *Creștinismul și mozaismul în perspectiva dialogului interreligios*, Sibiu, 1979;
26. Abrudan, Pr. Prof. Dr. Dumitru și Diac. Prof. Dr. Emilian Cornițescu, *Arheologie Biblică*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994;
27. Albert, R., A, *History of Israelite Religion in the Old Testament Periode*, Londres, 1994;
28. Alexandrescu, Pr. Ioan, *Avraam în lumina Bibliei – tâlcuire biblică*, Tipogr. Arhiepiscopale, Sibiu, 1937;
29. Amsler, Samuel, *Les derniers prophetes: Agee; Zacharie, Malachie*, Les edition du Cerf, Paris, 1995;
30. Anania, Bartolomeu, *Cartea Psalmilor sau Psaltirea*, tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod, Arhiepiscopale Cluj, 1998;
31. Anderson, G.W., *A critical introduction to the Old Testament*, London, 1959;
32. Andrușos, Hristu, *Simbolica*, trad. de Patriarhul Iustin, Editura Anastasia, București, 2003;
33. Arseniev, Nicolae, *Descoperirea Vieții veșnice. Introducere în credința creștină*, trad. de Lidia și Remus Rus, București, 1991;

34. Atanasie, Pr. Prof. Negoită, *Teologia Biblică a Noului Testament*, Editura Sofia, București, 2004;
35. Balca, Diac. Prof. Dr. Nicolae, *Istoria filozofiei antice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982;
36. Bardier, Pr. Alexandru, *Hristos pacea lumii*, Fălticeni, 1941;
37. Barnes, Albert, Notes, *Critical, explanatory, and practical, on the book of Psalms*, vol. I, Harper și Brothers, New York, 1868-69;
38. Bartolomeu, Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, *Biblia cu ilustrații*, București, Editura Litera Internațional, 2011;
39. Belu, Pr. Prof. Dr. Dumitru I., *Despre iubire*, Timișoara, 1945;
40. Berdiaev, Nicolae, *Sensul creației*, trad. Anca Oroveanu, Editura Humanitas, București, 1992;
41. Bobrinskoy, Pr. Prof. Dr. Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh*, trad. de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999;

V. STUDII ȘI ARTICOLE

42. Abrudan D. "Sărbătorile post-exilice ale evreilor", în *Studii Teologice*, anul XIV (1962), nr. 7-8
43. Abrudan, D. "Dreptatea și pacea în cartea psalmilor", în *Studii Teologice*, an XV (1963) nr. 7 -8;
44. Abrudan, Dumitru, "Cartea Psalmilor în spiritualitatea ortodoxă", în *Studii Teologice*, an XXXVII (1985), nr. 7 -8;
45. Abrudan, Dumitru, „Cartea Iov și valoarea ei antropologică”, în *Mitropolia Banatului*, XXXIV (1984), nr. 1-2;
46. Abrudan, Pr. Lect. Dumitru, „Creștinismul și mozaismul în perspectiva dialogului interreligios” (Teză de doctorat în teologie), în *Mitropolia Ardealului*, anul 1979, nr. 1-3;
47. Abrudan, Pr. Prof. Dr. Dumitru, "Un capitol din teologia biblică vechi-testamentară: moartea nemurirea sufletului, judecata și viața viitoare", în *Mitropolia Ardealului*, anul I 1994, nr. 3;
48. Abrudan, Pr. Prof. Dumitru, „Alegere și supunere, aspcete ale relației lui Iahve și Israel”, în *Revista Teologică*, anul 1997, nr. 2;
49. Alexei, Mitropolit al Talinului și Estoniei, "The Christian view of the Ecological Problem", în *The Journal of the Moscow Patriarchate*, 1967, nr. 3
50. Baba, Pr. Teodor, „Figura lui Moise în tradițiile Iudaică Creștină și Musulmană”, în *rev. Mitropolia Banatului*, anul 1998, nr. 5;